

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ, ОЦІНЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Розглядаються методичні підходи до аналізу, оцінювання та прогнозування морально-психологічного стану особового складу, об'єктивні і суб'єктивні чинники, які впливають на його стан. Проаналізовано існуючі методики оцінювання рівня морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України. Відзначається, що методу експертної оцінки надається особлива роль під час оцінки стану бойової готовності частин (підрозділів). Запропоновано шляхи впровадження відповідних методик у діяльність системи управління ЗС України, посадових осіб з урахуванням перспектив впровадження стандартів НАТО і теоретичних поглядів вітчизняних фахівців.

Ключові слова: морально-психологічний стан, моральний дух, оцінювання, прогнозування, соціально-психологічний аналіз, особовий склад.

Постановка проблеми. Вже п'ятий рік поспіль на території України триває війна, наслідком якої є щоденні непоправні втрати. У цих умовах українцям необхідним стає питання створення ефективної системи формування здорового морально-психологічного стану (МПС) особового складу. Ученими доведено, що здорові сприятливі психічні стани в екстремальних умовах підвищують ефективність дій приблизно на 20 %, м'язову силу – до 90 %, чутливість зору та слуху – на 35–65 %, знижують число помилок і неточностей у діях в 5–10 разів. У такому разі покращується увага, спостережливість, кмітливість, знижується втома [9].

Отже, оволодіння військовими керівниками сучасними методичними підходами до аналізу, оцінювання та прогнозування морально-психологічного стану особового складу, врахування впливу МПС особового складу на якість виконання завдань у складних або екстремальних умовах, є нині актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у Збройних Силах України (ЗСУ) та інших силах оборони держави для оцінки МПС особового складу застосовується низка методів та методик. До їх числа можна віднести такі основні методики: оцінювання МПС особового складу військ (сил) на підставі кількісного визначення його основних показників (В.І. Алещенко) [1, 2]; оцінювання МПС особового складу військового підрозділу (взводу, роти) у мирний та воєнний час (М.Й. Варій) [3]; оцінювання МПС під час бою з визначенням рівня готовності військовослужбовців до ведення бойових дій (М.І. Дьяченко); оцінювання та прогнозування МПС особового складу (В.А. Зельницький) [4]; оцінювання МПС з використанням чисельних показників, що характеризують МПС окремих військовослужбовців та військових колективів (Ю.А. Московчук) [9]; оцінювання МПС особового складу внутрішніх військ МВС України (О.О. Ілляк) [5]; оцінювання МПС особового складу ЗСУ під час виконання завдань за призначенням в особливий період (Н.М. Мась) [8]; зміст, організацію оцінювання особового складу, здатності особового складу органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій ЗСУ до виконання завдань за призначенням визначає Інструкція з оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України (затверджена Наказом Генерального штабу Збройних Сил України 29.04.2017 №153) [6] та ін. Вплив морально-психологічного стану на якість професійно-екстремальної підготовки до діяльності у надзвичайних ситуаціях досліджував М. Козяр, Ю. Олександров, О. Сафін.

Серед закордонних вчених особливе місце у формуванні теоретико-методологічних основ морально-психологічного стану особового складу займають праці

Р.А. Абдурахманова, Л. Беккета, Г. Кента, П.А. Корчемного, А.Г. Караяні, В.Е. Попова, С.І. С'єдіна, І.В. Соловйова та ін. [10].

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що на сьогодні у ЗСУ динамічність МПС вимагає існування спрощених методик спостереження за його змінами [9]. Тому нарізла нагальна потреба у проведенні дослідження щодо комплексного вирішення зазначених вище проблем.

Мета статті – розглянути методичні підходи до аналізу, оцінювання та прогнозування морально-психологічного стану особового складу військ (сил).

Викладення основного матеріалу дослідження.

На думку багатьох науковців, категорія "морально-психологічний стан" є відображенням чуттєвих якостей особового складу, що формуються переважно на чуттєвому рівні психіки і проявляються у моральній діяльності військовослужбовців [5, с. 20]. Морально-психологічний стан особового складу як і моральний дух особового складу є одним із складників людського фактора військових формувань (частин, підрозділів) [5, с. 207].

Ключовим словом у словосполученні "морально-психологічний стан" є поняття "психіка". Словник психологічних термінів поняття *психіка* (гр. *psyche* – орган думок і суджень) тлумачиться як здатність людини думати, міркувати і хвилюватися; розумове життя, включаючи свідомі та несвідомі процеси; розум у своїй цілісності, на відміну від тіла [15]. У словнику С.І. Ожегова (1970р. вид.) дано визначення "психіки" як сукупність душевних переживань, як відображення у свідомості об'єктивної дійсності, душевний склад, властивий кому-небудь. Свідомість – це вища, властива лише людині форма відображення об'єктивної дійсності. Отже, свідомість людини – це форма відображення об'єктивної дійсності; моральний дух є вираженням раціонального рівня свідомості людини; морально-психологічний стан є вираженням чуттєвого рівня свідомості людини [5, с. 128, 129].

Головним регулятивом і метою чуттєвої сфери свідомості є те, що З. Фрейд свого часу назвав "принципом задоволення" і цінності (краса, правда і справедливість) як форма узгодження предметної дійсності з нашими духовними цілями і значеннями. Задоволення чи незадоволення генерують у людини відповідні душевні переживання. Категорію "переживання" багато військових психологів розглядають як психологічні стани.

Душевні переживання особового складу проявляються у моральній діяльності. Отже, категорія "морально-психологічний стан" є відображенням чуттєвих якостей особового складу, що формуються переважно на чуттєвому рівні психіки і проявляються у моральній діяльності військовослужбовців [11, с. 20].

У Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України у загальних обов'язках командирів (начальників) наголошується (ст. 58), що командир (начальник) особисто відповідає перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довіреної йому військової частини, корабля (підрозділу) за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу. Заступник командира полку (окремого батальйону) з виховної роботи (ст. 73) зобов'язаний: вивчати та аналізувати морально-психологічний стан підрозділів, надавати допомогу командирам, начальникам родів військ і служб у поліпшенні морально-психологічного клімату у військових колективах; знати ділові якості та морально-психологічний стан офіцерів, прапорщиків, старшин підрозділів полку (окремого батальйону), особисто навчати їх практиці виховної роботи з особовим складом, надавати необхідну методичну допомогу. Знання основ психології особистості, перебігу психічних процесів, негативних виявів дає змогу керівнику правильно оцінити несприятливі психічні стани особового складу та вжити своєчасних рішучих заходів із метою формування здорового морально-психологічного стану в колективі.

Виходячи з аналізу наукових поглядів на "морально-психологічний стан" особового складу, врахуємо, що його осмислення викладено у Вікіпедії — вільній енциклопедії, як:

- сукупність душевних переживань, які генеруються на чуттєвому рівні психіки людини при взаємодії з об'єктивною дійсністю та усвідомленні особистісних якостей і через систему психологічного захисту активно впливають на психічне здоров'я військовослужбовців та проявляються у моральній діяльності (Ілляк О.О.) [с. 132];
- цілісне, визначальне морально-психологічне явище, яке є похідним від інтегрованої єдності й взаємодії духовних, моральних, морально-психологічних, політичних, національних, соціальних, економічних, військово-службових, навчально-бойових (у воєнний час бойових), інших соціально-психологічних і психологічних чинників, котрі інтеграційно відображаються в їх соціальній психіці у вигляді певних морально-психологічних стереотипів, спрямовуючих його діяльність і поведінку (Варій М.Й.) [с. 16];

- інтегральний показник, що характеризує ступінь задоволеності особового складу підрозділу зовнішніми і внутрішніми умовами життєдіяльності та рівень його індивідуальної і групової (колективної) готовності до діяльності за штатним призначенням в звичайних та екстремальних умовах у цей час і в конкретній обстановці (Зельницький В.А.) [с. 20];

- цілісна, інтегральна сукупність політичних, духовних цінностей і позицій, потреб і інтересів, почуттів, які переважають і домінують в свідомості військовослужбовців у даний час чи протягом його певного проміжку (Московчук Ю.А.) [с. 23].

Л. Орбан-Лембрик [14] розглядає морально-психологічний стан як синонім "психічного стану", "психологічного клімату", "психологічної атмосфери", "соціально-психологічного клімату" і вважає, що до позитивних ознак належать: наявність позитивної перспективи для групи і для кожного її індивіда; довіра і висока вимогливість членів групи один до одного; ділова критика, вільне висловлювання власної думки; відсутність тиску на підлеглих з боку керівників; достатня поінформованість про цілі та завдання групи; задоволеність працею й належністю до групи; усвідомлення відповідальності за стан справ у групі.

Під психічним станом, за О. Ілляком, розуміють тимчасовий функціональний рівень психіки, який відобра-

жає взаємодію впливу внутрішнього середовища організму або зовнішніх чинників та визначає спрямованість перебігу психічних процесів у цей момент і вияв психічних властивостей людини [5, с. 4].

Морально-психологічний стан, на думку Л.С. Скочилься, — це діюча сукупність духовних можливостей особового складу, їх свідомості, професійної підготовленості до виконання завдань службової діяльності.

За методикою оцінювання МПС військового підрозділу, що запропонована В.А. Зельницьким, розраховуються інтегральний показник, який характеризує ступінь задоволеності особового складу підрозділу зовнішніми і внутрішніми умовами життєдіяльності, та рівень індивідуальної і групової (колективної) готовності до діяльності за штатним призначенням у звичайних та екстремальних умовах на цей час й у даній конкретній обстановці [4].

На думку О.Г. Караяні морально-психологічний стан військ (сил) слід визначити, як: глибоке усвідомлення військовослужбовцями цілей війни; духовно-моральною готовністю до виконання бойових завдань і твердою волею до перемоги; психологічною стійкістю; високим професіоналізмом і фізичної підготовленості; ефективністю системи управління, вірою у своїх командирів (начальників); постійною й цілеспрямованою роботою з вироблення й нарощуванню морально-бойових якостей; своєчасним і всебічним матеріально-побутовим забезпеченням військ, задоволенням потреб і запитів військовослужбовців; якісною організацією відновлення боєздатності військ, включаючи психологічну реабілітацію й відновлення духовних сил [10].

Прийняттям (психологічним, доступним для технологізації) є визначення, дане В.П. Кашириным: морально-психологічний стан особового складу — це обумовлене впливом соціальних, матеріально-технічних і природних факторів відносно стійке й обмежене за часом стан мобілізованості й настроєності психіки військовослужбовців і психології військових колективів на вирішення поставлених бойових завдань, ступінь психологічної готовності й здатності виконати ці завдання. Автор виділяє в структурі МПС два компоненти — військово-професійний і морально-політичний. Він пропонує систему показників для кожного з них (вони представлені в його методиках у вигляді суспільно-політичних, соціально-моральних та професійно-діяльнісних об'єктивних вимогах, нормах, правилах і критеріях у вигляді оцінюваної за спеціальною шкалою ступеня вираженості розуміння, згоди, прийняття цих вимог [11].

Таким чином, морально-психологічний стан особового складу — сукупність поточних психологічних можливостей військовослужбовців та військових колективів, націлених на вирішення конкретного завдання.

Соціально-психологічний аналіз факторів, які визначають морально-психологічний стан особового складу, включає аналіз: факторів, які впливають на зниження морально-психологічного стану особового складу; слабких сторін морально-психологічного стану; взаємовідносин між різними категоріями особового складу та соціальними групами; ступеня прояву колективного настрою, причин, які впливають на нього; загальновійськових психологічних установок і ціннісних орієнтацій; інтересів та потреб; стану військової дисципліни.

Не можна здійснити психологічний аналіз МПС не розглянувши психологічного механізму регуляції бойової поведінки. Якщо виконавчі механізми криються в набутих знаннях, навичках, уміннях, майстерності особового складу, його дисциплінованості, тобто у військово-професійному компоненті, то в основі спонукальних механізмів лежить мотиваційно-потребнісна сфера особистості

ї її базова основа – система цінностей і рівень вимог. Говорячи про мотиваційно-потребнісну сферу особистості, насамперед, слід мати на увазі: яке значення мають події, що відбуваються, для їхніх учасників; у якому відношенні вона перебуває до подій, що відбуваються (добровільно бере участь або по примусу); який зміст вкладає військовослужбовець у конкретну бойову ситуацію.

М.І. Дзяченко в спонукальних механізмах регуляції бойової діяльності виділяє наступні групи мотивів: широкі соціальні (любов до Батьківщини, лютя до ворога, почуття військового обов'язку тощо); колективно-групові (почуття бойового товариства, групові традиції, страх втратити повагу товаришів по службі й ін.); індивідуально-особистісні (бажання вирізнитися, одержати нагороду; почуття помсти; прагнення отримати матеріальну винагороду тощо).

Досліджуючи питання оцінювання та прогнозування МПС особового складу колектив авторів навчального підручника "Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України" (2012) кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського дійшли висновку, що вирішуються вони за допомогою традиційних методів збору психологічної інформації.

При розгляді психологічного механізму регуляції бойової поведінки, оцінці МПС, необхідно дотримуватись наступних етапів:

1. Формулювання цілей оцінки МПС.
2. Визначення предмета оцінки.
3. Вибір показників, що характеризують предмет.
4. Установлення критеріїв оцінки показників.
5. Визначення відповідних методів оцінки.
6. Формування оцінного висновку.

Усі вищезазначені етапи знайшли своє відображення в розроблених фахівцями на кафедрі пропозиціях, які враховані в Інструкції з оцінювання морально-психологічного стану особового складу (Затверджено Наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 29.04.2017 № 153) [6]. Морально-психологічний стан слід розглядати як відображення поточного стану цільового психологічного ресурсу військовослужбовців, їх готовності і здатності ефективно вирішувати поставлені перед ними завдання.

Метою оцінювання МПС особового складу визначено своєчасне забезпечення командувачів, командирів (начальників) систематизованою, об'єктивною інформацією щодо рівня сформованості морально-психологічної спроможності особового складу виконувати завдання за призначенням, врахування її у підготовці військ (сил), виробленні замислу та прийнятті управлінських рішень щодо їх застосування та організації заходів морально-психологічного забезпечення.

Оцінювання МПС особового складу, прогнозування динаміки змін і врахування їх під час підготовки і ведення бойових дій (операцій) є процесом збору, обробки, аналізу інформації щодо рівня морально-психологічної спроможності особового складу військових частин (підрозділів) та її доведення посадовим особам для прийняття управлінських рішень; воно полягає у спільній роботі командирів (начальників), офіцерів структур МПЗ, інших посадових осіб щодо визначення рівня сформованості МПС особового складу військ (сил) [6, 9].

Структура МПС особового складу військових частин (підрозділів) включає такі оціночні компоненти: моральна (духовна, національно-патріотична) налаштованість; емоційно-вольова налаштованість; мотиваційна готовність; функціональна готовність; фахова здатність; об'єктивні і суб'єктивні чинники, які впливають на МПС особового складу.

До основних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на виконання завдань військовослужбовцем (особовим складом), належать:

- задоволеність укомплектованістю особовим складом;
- задоволеність станом озброєння і бойової техніки;
- рівень впливу тривалості виконання службових (навчальних, навчально-бойових) завдань і ведення бойових дій на психологічний стан військовослужбовців;
- рівень впливу випадків загибелі (поранення) військовослужбовців (бойових втрат), аварій, катастроф на подальшу повсякденну життєдіяльність;
- рівень забезпечення речовим майном (своєчасність видачі, наявність необхідних речей);
- задоволеність продовольчим забезпеченням (кількість та якість їжі);
- рівень медичного забезпечення виконання завдань за призначенням;
- задоволеність грошовим забезпеченням (своєчасністю виплат);
- задоволеність побутовими умовами проживання;
- задоволеність наданням відпусток, відпочинку і дозвілля;
- рівень авторитету, лідерства і професійної компетентності безпосереднього командира (начальника);
- здатність командування (командирів, начальників) до негайного реагування на обстановку, що різко змінюється, та ухвалення оптимальних рішень;
- підготовленість підрозділу до виконання завдань за призначенням;
- рівень впливу погодно-кліматичних умов на виконання завдань за призначенням;
- рівень психологічної готовності співслужбовців (підлеглих) до виконання службового (навчального, навчально-бойового), бойового завдання;
- рівень стійкості військовослужбовців до негативного інформаційно-психологічного впливу;
- своєчасність та актуальність інформації, яку надають командири (начальники);
- задоволеність військовослужбовців рівнем соціального захисту;
- задоволеність прийнятими військово-політичними рішеннями керівництва держави щодо національної безпеки тощо.

До вищезазначених об'єктивних і суб'єктивних чинників можуть додаватися інші, які визначаються специфікою і характером виконання завдань за призначенням, а також умовами обстановки.

В Інструкції визначається, що оцінюванням МПС особового складу військової частини (підрозділу) керує командир (начальник). Командири (начальники) зобов'язані враховувати рівень МПС особового складу під час визначення загального рівня боєздатності військ (сил), вироблення замислу та прийняття рішення на застосування військ (сил), планування та виконання військами (силами) завдань за призначенням.

За повноту та достовірність даних щодо МПС особового складу, збір, систематизацію, аналіз та узагальнення відповідних даних безпосередньо відповідають заступники командирів (начальників) з МПЗ.

Штаби органів військового управління (військових частин) зобов'язані враховувати дані щодо МПС особового складу в інтересах підготовки та застосування військ (сил) для визначення рівня їх боєздатності, під час вироблення замислу та планування (моделювання) виконання завдань за призначенням, організовувати обмін відповідною інформацією (даними) та взаємодію з приданими військовими частинами (підрозділами).

Командири підрозділів та їх заступники з МПЗ зобов'язані своєчасно оцінювати МПС особового складу, враховувати його рівень під час прийняття управлінських рішень, доповідати про зміни та вжиті заходи щодо його підтримання і відновлення.

Основними методами оцінювання МПС особового складу є: метод експертної оцінки (експертиза); експрес-опитування. Застосовуються і проміжні методи оцінювання: спостереження за діяльністю і поведінкою особового складу військової частини (підрозділу) в процесі службової (навчальної, навчально-бойової), бойової діяльності та в різних ситуаціях (умовах обстановки) виконання завдань за призначенням; психологічне діагностування: збір і аналіз незалежних характеристик, анкетування, тестування різних категорій особового складу, соціометрія та упорядкування соціограм тощо.

Під час організації оцінювання МПС особового складу перевага надається тому методу, який у стислі терміни дозволить надійно, об'єктивно, із забезпеченням максимальної достовірності його оцінити, здійснити кількісно-якісне співставлення, оперативно надати отримані результати командирі (начальнику).

Експертна оцінка (експертиза) і експрес-опитування щодо визначення рівня МПС особового складу проводиться за кількісними показниками відповідно до критеріїв базових компонентів МПС, а саме:

критерії моральної (духовної, національно-патріотичної) налаштованості – K_{MH} ;

критерії емоційно-вольової налаштованості – K_{EBH} ;

критерії мотиваційної готовності – K_{MG} ;

критерії функціональної готовності – K_{FG} ;

критерії фахової здатності – K_{FZ} ;

критерії об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на МПС особового складу – K_{OCH} .

Під час експертної оцінки (експертизи) і експрес-опитування особового складу щодо визначення рівня МПС показники його критеріїв розраховують як середньоарифметичне суми балів, які виставив експерт (або опитуваний військовослужбовець) від 0 до 10, за умови, що 0 – найнижча оцінка (рівень), 10 – найвища оцінка (рівень).

Кількісним виразом рівня сформованості МПС особового складу військової частини (підрозділу) є показник, отриманий за формулою:

$$P_{MPC} = \frac{K_{MH} + K_{EBH} + K_{MG} + K_{FG} + K_{FZ} + K_{OCH}}{6}, \quad (1)$$

де P_{MPC} – узагальнений показник рівня сформованості морально-психологічного стану особового складу.

Визначення узагальненого рівня сформованості МПС особового складу наведені у табл. 1.

Таблиця 1. Рівень морально-психологічного стану особового складу

Висновки з оцінки МПС		Рівень сформованості МПС	Коефіцієнт МПС	Межі оцінок
Морально-психологічний стан особового складу військової частини (підрозділу) сприяє виконанню завдань за призначенням.	Особовий склад військової частини (підрозділу) здатний виконувати завдання за призначенням.	Оптимальний	0,85–1	8,5–10
		Задовільний	0,7–0,84	7–8,49
Морально-психологічний стан особового складу військової частини (підрозділу) не сприяє виконанню завдань за призначенням.	Особовий склад військової частини (підрозділу) нездатний виконувати завдання за призначенням.	Критичний	0,5–0,69	5–6,9
		Незадовільний	0,1–0,49	1–4,9

Визначення узагальненого рівня сформованості МПС особового складу військової частини (підрозділу), під час експрес-опитування, здійснюється на підставі узагальнення відповідей всього особового складу, що брав участь в опитуванні з дотриманням вимог Інструкції щодо необхідного обсягу репрезентативності вибірки:

оптимальний рівень (коефіцієнт МПС – 0,85) сформованості МПС особового складу військової частини (підрозділу) – якщо отримано більше 85% оптимальних і задовільних відповідей військовослужбовців із числа опитаних, при цьому кількість оптимальних відповідей повинна складати не менше 70%;

задовільний (коефіцієнт МПС становить – 0,7) – якщо отримано від 84% до 70% оптимальних і задовільних відповідей військовослужбовців із числа опитаних;

критичний (коефіцієнт МПС становить – 0,5) – якщо отримано від 69% до 50% оптимальних і задовільних відповідей військовослужбовців із числа опитаних. При цьому кількість незадовільних і критичних відповідей не повинна перевищувати 1/5 частини від числа опитаних військовослужбовців;

незадовільний (коефіцієнт МПС становить – 0,49) – якщо отримано менше 49% оптимальних і задовільних відповідей військовослужбовців із числа опитаних.

Висновок щодо сприяння чи не сприяння МПС особового складу військової частини (підрозділу) виконанню завдання за призначенням формулюється на підставі розрахунків, викладених у таблиці 1.

Обрахування отриманих результатів та визначення рівня МПС особового складу здійснюється згідно з додатком 3 до Інструкції.

Інтерпретація результатів оцінювання морально-психологічного стану є важливою вихідною позицією для прийняття рішення командирами і начальниками на застосування частин і підрозділів для виконання службово-бойових завдань, організації навчання та виховання особового складу.

"Високий" РМПС – за рівнем морально-психологічного стану особовий склад до виконання службово-бойових завдань готовий повністю, доцільно залучати на головних напрямках дій і у визначальних елементах бойового порядку.

"Середній" РМПС – за рівнем морально-психологічного стану особовий склад до виконання службово-бойових завдань готовий обмежено, доцільно залучати на другорядних напрямках дій і у відповідних елементах бойового порядку.

"Низький" РМПС – за рівнем морально-психологічного стану особовий склад до виконання службово-бойових завдань не готовий, доцільно залучати на допоміжних напрямках дій і в аналогічних елементах бойового порядку.

"Загрозливий" РМПС – за рівнем морально-психологічного стану особовий склад деморалізований, залучати до виконання службово-бойових завдань не рекомендується [5, с. 149, 150; 6].

На підставі отриманих результатів і висновків з оцінювання МПС особового складу, доповідей заступників командирів (начальників) з МПЗ в органах військового

управління здійснюється аналіз і прогнозування його зміни під час підготовки і виконання завдань за призначенням військовими частинами (підрозділами).

У разі коли рівень МПС особового складу "критичний" або "незадовільний" в обов'язковому порядку проводиться аналіз критеріїв, які найнижче оцінені експертами або 2/3 опитаного особового складу, з метою з'ясування причин, умов та чинників, що негативно впливають на рівень МПС.

Залежно від встановлення причин зниження рівня МПС особового складу командирами (начальниками), їх заступниками з МПЗ, психологами розробляється комплекс заходів управлінського, організаційного, соціального та психолого-педагогічного характеру, спрямованих на підвищення його рівня.

Досліджений рівень морально-психологічного стану є важливим положенням для оцінювання базового психологічного захисту, базових психологічних втрат, базової психологічної безпеки, ситуаційної психологічної безпеки особового складу. Для уніфікації дій та скорочення часу на проведення необхідних розрахунків з оцінювання морально-психологічного стану особового складу розроблено "Програму автоматизованого розрахунку рівня морально-психологічного стану особового складу", яка у формі окремого файлу додається до "Методики оцінювання морально-психологічного стану особового складу".

Збір інформації про морально-психологічний стан особового складу передбачає удосконалення діяльності посадових осіб з питань:

- оволодіння методикою оцінки морально-психологічного стану;
- вивчення сутності та змісту ціннісних орієнтацій різних категорій військовослужбовців, командного складу;
- накопичення інформації про взаємовідносини між різними категоріями військовослужбовців, думку особового складу в цілому та окремих військово-соціальних груп з питань військової служби;
- накопичення інформації про самопочуття особового складу, настрої різних категорій військовослужбовців, прояви негативних емоцій, їх тривалість;
- виявлення ступеня задоволеності особового складу своїм становищем, налаштованості на активну діяльність;
- вивчення національних та духовних цінностей різних категорій військовослужбовців, їх релігійні почуття;
- виявлення сукупності факторів, які визначають емоційно-вольову стійкість особового складу;
- накопичення та аналіз інформації про нервово-психологічну тривожність особового складу;
- аналіз стану військової дисципліни [5, 6, 16].

У висновках за результатами оцінювання МПС особового складу розкривається: узагальнений рівень сформованості МПС особового складу; які підрозділи (військові частини) найбільш морально налаштовані і психологічно здатні виконувати завдання за призначенням; сильні та слабкі сторони МПС особового складу; які заходи необхідно провести негайно з метою формування, підтримання і відновлення МПС особового складу тощо; проблемні питання та шляхи їх вирішення; пропозиції до управлінських рішень керівництва.

Проведений аналіз закордонних наукових досліджень засвідчив, що на сьогодні зарубіжні фахівці приділяють значну увагу психологічному супроводу виконання бойових завдань військовослужбовцями в екстре-

мальних (бойових) умовах. Однак підходів до оцінювання МПС особового складу в зарубіжній літературі нами не виявлено.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянуті існуючі методичні підходи до порядку оцінювання морально-психологічного стану особового складу, прогнозування його розвитку та впливу на здатність до виконання завдань за призначенням є одним важливим напрямів роботи органів військового управління, командирів (начальників), посадових осіб органів МПЗ. Нагальною потребою є їх впровадження у практичну діяльність військ з метою зміцнення і стабілізації МПС особового складу та військових колективів.

Наше дослідження не є закінченим та остаточним, ми вважаємо, що наступним кроком має бути соціально-психологічний аналіз факторів, які визначають морально-психологічний стан особового складу, впливають на його зниження; розробка рекомендацій командирам, начальникам щодо формування здорового морально-психологічного стану військового колективу як чинника, який впливає на ефективність виконання завдань.

Список використаних джерел:

1. Алещенко В.І. Морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил): становлення та сутність : навч.-метод. посіб. / В.І. Алещенко. – Київ : НАОУ, 1999. – 56 с.
2. Алещенко В.І. Проблемні питання МПЗ застосування військ (сил) в ході АТО / В. Алещенко, В. Грицюк // Особливості підготовки і застосування військ (сил) ЗСУ в АТО на Сході України: наук.-практ. сем., 24 лист. 2015 р. : тези доп. – К. : НУОУ, 2015. – С. 30–34.
3. Варій М.І. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні : монографія / М.І. Варій: відп. ред. Л.В. Сохань, Л.Ф. Бурлачук. – Львів : ВВГ ДУ "ЛП", 1996. – 311 с.
4. Зельницький В.А. Прогнозування морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів / В.А. Зельницький // Збірник наукових праць Київського військового гуманітарного інституту. – Київ : КВГІ, 1998. – Вип. 3 (9). – С. 34–38.
5. Іллук О.О. Людський фактор військових формувань: зміст, оцінювання та прогнозування : монографія / О.О. Іллук. – Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 252 с.
6. Інструкція з оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України. Затверджено Наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 29.04.2017 № 153.
7. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Морально-психологічний стан. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Морально-психологічний_стан.
8. Мась Н.М. Методика оцінки морально-психологічного стану особового складу ЗСУ в особливий період / Н.М. Мась // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – 2017. – Вип. 2 (37). – С. 31–34.
9. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підручник у 2 ч. – Ч. 1 / В.М. Вилко, В.М. Грицюк, В.Г. Дикун та ін.; за заг. ред. В.В. Стасюка. – К. : НУОУ, – 2012. – 464 с.
10. Караяни А.Г. Прикладная военная психология / И.В. Сиромятников, А.Г. Караяни. – СПб. : Питер, 2006. – 480 с.
11. Криворучко П.П. Морально-психологічний стан військового підрозділу: оцінка та прогнозування : навч. посіб. / П.П. Криворучко, О.Ф. Хміляр, Р.А. Шпак, С.В. Василенко. – Київ : Молода нація, 2005. – 63 с.
12. Московчук Ю.А. Методика оцінки морально-психологічного стану частин і підрозділів Збройних Сил України / Ю.А. Московчук. – Вінниця : ВПСУ, 1997. – 23 с.
13. Приходько І.І. Теоретичні аспекти оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців Національної гвардії України. / І.І. Приходько, С.А. Волошко, К.Ю. Гунбін / Честь і закон. № 2. (65)/2018. – С. 89–96.
14. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: навч. посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 544 с.
15. Словник психологічних термінів. Режим доступу: <http://nuph.edu.ua/slovnik-psihologichnih-terminiv/>.
16. Турченко Ю.В. Оцінка морально-психологічного стану військовослужбовців як важлива складова методики виявлення рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) та органи військового управління / Ю.В. Турченко, А.В. Сірий // 36. наук. праць Військового ін-ту Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 47. – С. 106–111.

Надійшла до редколегії 05.09.18

В. Алещенко, д-р психол. наук, проф.

Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского, Киев, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ, ОЦЕНИВАНИЮ И ПРОГНОЗИРОВАНИЮ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ЛИЧНОГО СОСТАВА

Рассматриваются методические подходы к анализу, оцениванию и прогнозированию морально-психологического состояния личного состава, объективные и субъективные показатели, которые влияют на его состояние. Проанализированы существующие методики оценивания уровня морально-психологического состояния личного состава Вооруженных Сил Украины. Отмечается, что методу экспертной оценки придается особая роль при оценке состояния боевой готовности частей (подразделений). Предложены пути внедрения соответствующих методик в деятельность системы управления ВС Украины, должностных лиц с учетом перспектив внедрения стандартов НАТО и теоретических взглядов отечественных специалистов.

Ключевые слова: морально-психологическое состояние, моральный дух, оценивание, прогнозирование, социально-психологический анализ, личный состав.

V. Aleschenko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor

Ivan Cherniakhovskiy National University of Defense of Ukraine, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYSIS, ESTIMATION AND PREDICTION OF THE MORAL-PSYCHOLOGICAL STATE OF PERSONNEL

The article discusses the methodological approaches to the analysis, evaluation and forecasting of the moral and psychological state of the personnel, objective and subjective indicators that affect its state. Analyzed are the existing methods of assessing the level of moral and psychological state of the personnel of the Armed Forces of Ukraine. It is noted that the method of expert assessment is given a special role in assessing the state of combat readiness of units (subunits). The ways of introducing relevant methods in the activities of the Ukrainian Armed Forces management system, officials, taking into account the prospects for the implementation of NATO standards and the theoretical views of domestic specialists, have been proposed.

Keywords: moral and psychological state, morale, evaluation, forecasting, socio-psychological analysis, personnel.